

T A R İ H VESİKALARI

Sayı: 3

Birinciteşrin 1941

Cilt: I

MEKTEB-İ MAARİF-İ ADLİYYENİN TESİSİ

Divan-ı Humayun'un 4 numaralı kalem nizamname defterinden alarak neşrettiğimiz vesika, İkinci Mahmud'un son zamanlarında *Bâb-ı Âlî* ve *Bab-ı defterî* kalemlerine vazifesinin ehli adam yetiştirmek ve kalemlere devam edenlerin seviyesini yükseltmek için *Mekteb-i Maarif-i Adliyye* adı altında bir müessese kurulduğunu tesbit etmektedir [1]. Müessesenin adındaki "Adliyye," tabiri, İkinci Mahmud'un mahlâsı olan Adlî'ye nisbet edilerek kullanılmıştır. Yoksa bu okulun, bugün kullandığımız manada adliye ile münasebeti yoktur. Vesikanın tarihi 27 zilkade 1254 (11 şubat 1839) dur ki Tanzimatın ilânından takriben dokuz ay evveldir.

Mekteb-i Maarif-i Adliyye'nin tesisine karar verildiği zaman memlekette medreseler haricinde, *Berrî* ve *Bahrî Mühendishane*'den, *Tıbbiye* ve *Harbiye*'den başka açılmış okul yoktu. Neşrettiğimiz vesikanın tarihinden 6 gün önce, devletin resmî gazetesi olan "Takvim-i Vekayi," in 21 zilkade 1254 (5 şubat 1839) tarihli sayısında *Meclis-i Umûr-ı Nafia*'nın [2] teklifi üzerine mahalle mekteplerinin ıslâhı ve bu mekteplerin üzerine yeni okullar tesisi kararlaştığı etrafiyle izah edilmiştir. İkinci Mahmud'un, son senelerinde biri *Bâb-ı Âlî*'de, ötekisi sarayda toplanan iki mühim müşavir heyeti olan *Dar-i Şuray-ı Bab-ı Âlî* ile *Meclis-i vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye* tarafından tadil edilerek tasvip olunan bu kararın tasdıkı sırasında hükümdar tarafından yazılan ve resmî gazetenin aynı sayısında sureti çıkan *Hatt-ı Humayun*'dan yeni açılacak okullara *rüşdiye* unvanının verildiğini ve bu okullara İmamzade Es'ad Efendinin *nazır* tayin edildiğini anlıyoruz.

[1] Bu vesikadan ilk önce, İstanbul Vilâyeti Mektupçusu Sayın Bay Osman Ergin, 1927 de *Dâr-üş-Şafaka* adlı eserde (S. 73) bahsetmişti. Değerli tarihçimiz, bu vesikanın bir fıkrasını *İstanbul Şehreminleri* kitabında (S. 113), bazı fıkralarını da *Türkiye Maarif Tarihinin* 2 nci cildinde neşretmiştir.

[2] Mahalle mekteplerinin ıslâhı ve bunların üzerine başka okullar açılması hakkında resmen ilk teklifi yapan «Meclis-i Umûr-u Nafia», 1838 de Mustafa Reşit Paşanın hariciye nazırlığı sırasında, bu nezarete bağlı olarak «Ziraat ve Sanayi Meclisi» adıyla kurulmuş ve iki ay sonra adı «Meclis-i Umur-ı Nafia» ya çevrilmişti. Bu meclisin ilk reisi Hariciye Müsteşarı Nuri Efendi, Paris ve Londra sefaretlerinde bulunmuş değerli bir devlet adamıydı. Meclisin tercüme işlerini *Bab-ı Âlî* Tercüme Kalemi hulefasından Fuad Efendi (Meşhur Sadırazam Fuad Paşa) görüyordu. Meclis-i Umur-ı Nafia bu teklifi yaptığı sırada henüz Maarif Nezareti teşekkül etmemişti.

Bununla beraber rüşdiye mektepleri o sırada değil, ancak sekiz sene sonra açılabilmiştir. Neşrettiğimiz vesikanın tesbit ettiği karar üzerine *Mekteb-i Maarif-i Adliyye* hemen tesis olunmuş, bu okula muvazi olarak aynı mahiyette *Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye* adı altında diğer bir okul daha açılmış, iki okul da rüşdiye mektepleri nazırı İmamzade Es'ad Efendinin nezaretine verilmiştir. *Mekteb-i Maarif-i Adliyye*'nin ne günü açıldığı malûm değilse de kitapların arasında bulunan bir *Tuhfe-i Vehbi* nüshasına basılan ve "*Kitab-ı Mekteb-i Maarif-i Adliyye*," ibaresini havi olan 1255 (1839) tarihli mührün yanında kitabın sahibi tarafından yazılan "Tophaneli Mehmet Efendi tabi-i mümeyyiz-i malikâne," kaydını takip eden 28 muharrem 1255 (13 nisan 1839) tarihinden okulun bu tarihten evvel açılmış olduğuna hükümlunabilir.

Neşrettiğimiz vesika, okulun tesisinde dikkate alınan bütün noktaları etrafiyle tesbit etmektedir. Başlıca noktalar şunlardır:

a. — Vesikanın başında harp fennini tahsil için şimdiye kadar okullar açılmış ise de kalemlere girmek isteyenler için bir okul olmadığından bu gibiler sekiz on yaşlarına kadar mahalle okullarında Kur'an okumaktan ve sülûs karalamaktan başka birşey bilmedikleri ileri sürülerek kaleme girenlerin tahsillerini ilerletmek için bir okula ihtiyaç olduğu, bunun için Bâb-ı Âli civarında inşa edilecek ve 100 yatılı talebeyi de alabilecek okul binasının ne gibi müstemilâtı ve kaç sınıfı olacağı izah olunuyor. Dersanelerin anfiteatr şeklinde yapılacağına işaret ediliyor.

b. — Okulun müdürü ile arabî, divanî, sülûs, rık'a ve siyakat öğretmenlerinin maaşları ve vasıfları, ders programlarının umumî çizgileri, okul müdürü ile müstahdemlerin vazifeleri, maaşları, okulda tesis olunacak kütüpaneye nasıl kitap alınacağı ve kitapların nasıl muhafaza olunacağı tesbit olunuyor.

c. — Okula Bâb-ı Âli ve Bâb-ı defterî kalemleri müdavimleri alınacağı gibi memurlardan isteyenlerin çocukları da alınacağı, okulu bitirenlerden Bâb-ı Âliye gireceklerin imtihanlarında hariciye nazırının, Bâb-ı Defteriye gireceklerin imtihanlarında da maliye nazırının bulunacağı, okulun bu iki zatın nezareti altına bırakıldığı yazılıyor, okula girme şartları sayılıyor.

d. — Kalemlerde memur olanlardan okula kaydedilenlerin maaşlarını almakta devam edecekleri, bundan böyle kalemlere yalnız bu okul mezunlarının alınacağı, yeniden kalemlere çırak alınmayacağı bildiriliyor.

e. — Talebeden vakt ü hali müsait olanların gündüzlü olarak okula devam edecekleri, ailesi zarurette bulunanlarla semtleri uzak olanların yatılı olarak kaydedilecekleri anlatılıyor.

f. — Yatılı olanların nasıl murakabe edileceği, okula on sekizden yukarı yaştakilerin alınmayacağı, müdür ile öğretmenlerin okula saat kaçta gelip kaçta gidecekleri, muhtelif derslerde öğretmenlerin ne gibi noktalara dikkat edecekleri, talebeye beş vakit namazın cemâatle kıldırılacağı tasrih olunuyor.

g. — Okulda birkaç sene okuyup ta muvaffak olamayanların kalem-lerden başka işlerde kullanılmaları, bu işlerde de istihdam edilemeyecek derecede geri olanların bir san'ate girmek için okuldan çıkarılacakları yazılıyor.

h. — Okulda fransızca öğretilmesine neden lüzum görüldüğü izah ediliyor. Şu kadar ki fransızcanın kavaidi, arabî kavaidine uygun olduğu ve arapçanın sarf ve nahvi gösterilmedikçe talebeye fransızca öğretme-den bir faide umulmayacağı ileri sürülerek arapça sarf ve nahvi bitirinceye kadar talebeye fransızca öğretilmesinin tehiri, bu derse başlanınca da masal kitaplarıyla vakit kaybedilmiyerek alfabeden sonra gramere başlatılması, daha sonra fransızca hendese, coğrafya, tarih ve politikaya dair kitaplarla talebenin işgal edilmesi tavsiye olunuyor.

i. — Talebenin okula muntazaman devamlarının ne suretle temin edileceği, devamsızlara ve geç gelenlere ne muamele yapılacağı, devamsızlık dolayısıyla okuldan çıkarılanların "şefaât ve iltimas" ile tekrar okula alınmayacağı tasrih olunuyor.

j. — Her sene imtihanlarda kimlerin bulunacağı, imtihanda muvaffak olanlara nasıl nişan ve ne kadar para verileceği, imtihanlarda hakka riayet olunması, kat'iyyen iltimas yapılmaması, iltimas yapacakların mes'ul olacağı bildiriliyor. Fransız lisânı imtihanının sadece dersin öğretme-niyle okuldaki diğer öğretmenlerin önünde yapılacağı yazılıyor.

k. — Müdürün öğretmenlerle istişare ederek iş görmesi tavsiye olunuyor. Öğretmenlerden ilmiyye tarıkında bulunanların tariklerine halel gelmiyeceği, öğretmenlerin, saray öğretmenlerinin taktığı nişanlardan takacağı bildiriliyor.

l. — Okul talebesine verilecek yazlık ve kışlık elbise ve malzemenin miktarı ve nev'i tesbit olunuyor, yatılı talebeye verilecek erzak ve sairinin Harp Okulu talebesine verildiği gibi verileceği, talebenin aylıklarının da Asâkir-i Mansûre neferlerine verilen miktara göre tayin edileceği tasrih olunuyor.

Vesikanın sonunda okulun tesisi hakkında on dört bent üzere yazılmış olan lâyihanın *Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye*'ye havale olunduğu, bu meclisin lâyihanın umumî hatlarını yolunda görmüş ise de tale-

benin hepsine “*Mizan-ül-Edeb*,” okutulması hakkında lâyhada yazılan teklife ilâşerek bu kitap muakkad olduğundan bütün talebeye okutulmıyarak yalnız istekli olanlara okutulmasına, talebeye nahiv okutulduktan sonra “mükâleme maslahatlarında sermayeleri olmak üzere,” *ilm-i mantık*’tan *Risale-i esiriyye*, daha sonra *ilm-i-meanî*’den *Telhis* veya *Mülâhas-ut-telhis* gösterilmesine ve aralıkta “akaide dair bazı resail,” okutulmasına lüzum gösteriliyor. Bir de lâyhada fransızca imtihanında yalnız okul öğretmenlerinin bulunması hakkında ileri sürülen teklife *Meclis-i Ahkâm-ı Adliye*’de itiraz olunarak yüksek okullarda lisan bilenler olduğu gibi kâlemlerde de sefaret maiyetinde gidip gelmiş olanlar bulunduğu için fransızca imtihanında bunların bulunabileceği tesbit olunuyor.

Vesikanın sonunda *Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye*’nin okul tahsisatının nereden temin edileceği hakkında tesbit ettiği esaslar yazılmakta ve lâyihanın hükümdarın tasdikına arzolanarak kabul olunduğu, İkinci Mahmud’un okula “*Mekteb-i Maarif-i Adliyye*,” adını verdiği ve okul için lâyhada gösterilen öğretmenlerden başka bir farisi öğretmeni ile bir arabî öğretmen namzedinin ilâve edilmesini de emreylediği tesbit olunmaktadır.

Yukarıda yazdığımız gibi bu vesikada tesisi tasavvur olunan *Mekteb-i Maarif-i Adliyye* bu adla açılmış ise de lâyhada okul hakkında düşünülen bir çok noktalar tatbik edilmemiştir.

İstanbul’da eski Şehremaneti binasında, bugün 44 üncü ilkokul binasının bulunduğu yerde bulunan *Bâb-ı Defteri*’nin Topkapı Sarayına nakli ve bu binanın tamir ve tadil edilerek *Mekteb-i Maarif-i Adliyye*’ye tahsisi tasavvur edilmiş ise de 5 zilkade 1254 (20 ikinci kânun 1839) da Bâbîâlinin yanması ve Bâbîâli memurlarının bu binaya nakline mecburiyet hâsil olması üzerine okul, Sultan Ahmet Camii hünkâr mahfilinde açılmıştır. Bâbîâli binasının 1260 (1844) de yeniden yapılmasından sonra evvelce okula tahsisi düşünülen bina boşalmış ise de binaya Ticaret ve daha sonra Ziraat Nezaretleri taşınarak okul, bu binanın yalnız bir kısmını işgal edebilmiştir. Okulda yatılı kısım bulunması, programa fransızca dersleri ilâvesi, talebeye tarih ve politikaya ait eserler okutulması hakkındaki kararlar da tasavvurda kalmıştır.

Bu okulun adı resmî vesikalarda, resmî gazetede ve Devlet Salnamesinde “*Mekteb-i Maarif-i Adliyye*,” diye geçmekte ise de halk arasında bu okula “*Mekteb-i İrfaniyye*,” veya “*Mekteb-i İrfan*,” denildiği de aşağıda yazdığım kayıtlardan anlaşılmaktadır. Filhakika Vak’a-Nüvis Lûtfi Efendi, sözü geçen Bâbîâli yangınından bahsederken yazdığı “*Mesalih-i Devletin teahhurdan vikayesi için Kapı’nın inşa ve ikmaline kadar Bâb-ı Maliyye ittihaz olunup muahharen Mekteb-i İrfan’a tahsisi tasavvur olunan*

mahalle naklolunmak üzere,, ibaresinde adı geçen "*Mekteb-i İrfan*,, , *Mekteb-i Maarif-i Adliyye*'dir. (Cilt: 5, S. 138).

Mithat Paşa, bizzat yazdığı hal tercümesinde "bir aralık yani 54 (1839) tarihinde birinci mektep olarak teşkil olunan "*Mekteb-i İrfaniyye*,, ye Bâbîâlî aklâmında ve sinn-i tahsilde bulunan ketebenin gönderildiği sırada Mithat Efendi dahi mekteb-i mezkûra gönderilmiş,, olduğunu tasrih etmektedir [1].

Evkaf Nazırlığında bulunmuş olan Zihni ve Hüseyin Rıza Paşalarla üstat Recaizade Ekrem Beyin hal tercümelerinde "*Mekteb-i İrfanî*,, ye devam ettikleri yazılıdır [2]. Fatin tezkeresi, Ahmet Tevhit Efendinin hal tercümesinde 1255(1839) de imtihanla Mekteb-i İrfaniyye hocalığına tayin edildiğini yazıyor. (S. 35) Bu kayıtlar, Mekteb-i Maarif-i Adliyye'ye bazarda Mekteb-i İrfaniyye adının verildiğini isbat eder.

Gerek *Mekteb-i Maarif-i Adliyye* gerek Süleymaniye'de açılmış olan *Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye*, *Tanzimat* adamlarının bir çoğunu yetiştirmiştir. *Mekteb-i Maarif-i Adliyye*'ye 1273 (1857) de bir de *Mekteb-i Maarif-i Adliyye İdadisi* ilhak edilerek *Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye* lâğvedilmiştir.

Mekteb-i Maarif-i Adliye, 1279 (1862) de yerini *Mahrec-i aklâm'a* vermiştir.

İhsan SUNGU

Hazret-i vâhib-ül atâyanın tevfiyat-ı celile-i ilâhiye ve teyidat-ı samadâniyye-i lemyezeliyyesiyle mücerret tesis-i mebâni-i din ve teşyid-i kavaim-i bünyan-ı şariat-ı seyyid-ül mürselin zımnında zât-ı kutsiyet ayât-ı cenab-ı şehinşâhinin asr-ı bâhir-ün nasr-ı mülûkânelerinde dahil-i taht-ı nizam ve intizam olan berrî ve bahrî asâkir-i muntazama-i şahânenin fûnun-ı harbiyede tahsil-i meleke eylemeleri hususuna bizzat ihale-i intizar-ı mekârim asar-ı hilâfetpenahîleri [3] masruf ve sezavâr ve herbir sınıf için müteaddit mektepler inşasına iptidar buyrulmuş ve buyrulmakta ise de seyf ile tev'em olan hidemeât-ı ilmiyye-i kalemiyye henüz bir taht-ı zabıta ve nizama ithal olunamadığından elhâletü hâzihi kalemlere alınmakta olan şâkirdan sekiz on yaşına kadar mekteplerde yalnız talim-i Kur'ân-ı Kerim [4] ederek filcümle sülûs karalayıp arabî ve farisîye dair hiç bir şey görmemiş ve umur-ı dahiliyye ve hariciyyede istihdam oluncak ketebeye göre talimi ehem ve elzem olan ulûm-ı riyaziyye ve fenn-i coğrafyanın belki ismini bile işitmemiş olduklarından ve kalemlerde dahi

[1] — Ali Haydar Mithat, Mithat Paşa, Hayat-ı Siyasiyesi, hidemâti, menfa hayatı.

[2] — İbn-ül-Emin Mahmud Kemal, Evkaf Nazırlarının tercüme-i halleri, S. 185, 193, 208.

[3] Aslında «intizar» yazılmıştır; «enzar» olacak.

[4] Aslında «talim» yazılmıştır; «teallüm» olacak.

bunların tahsili mümkün olamadığından fakat devam eylediği kalemin fenni ne ise *alâ kader-i istidadihim* anı öğrenip eğerçi içlerinden bazı erbab-ı akl ü nüha mesai-i kisbiyyelerine füyuzat-ı vehbiye-i ilâhiyye inzıمامıyla oldukça kâtip denilecek derecede kesb-i liyakat etmekte iseler de anlar dahi *ennâdirü kelmadûm* kabilinden olarak ekseri fenn-i kaleminden başka ilm ü hünerden bibehre kalmakta olduklarından ledelhâce meham-ı saltanat-ı seniyyede istihdama lâıkiyle adam bulunamadığı zâhir olmak hasebiyle ahd-ı ebed peyvend-i cihandârîde ketebe-i aklâmın böyle yolsuz ve nizamsız kalmaları nezd-i maali vefd-i mülûkânede tecviz buyrulmıyarak kemal-i merahim ve eşfâk-ı meşmul -ül- âfak-ı şehinşâhîleri muktezası üzere bu husus ı hayriyyet mansus dahi şimdiye kadar suretyâb-ı nizam-ı süreyya intizam olan meâsir-i mergube-i şehriyarîlerine ilâve-i faika olmak üzere bir hüsn-i zabıta ve nizama raptı mübarek hâtır-ı keramet mezahir-i mülûkânelerine lâıh ve olvecihle emr ü ferman-ı cihandarîleri sâdır ve sânih buyrulduğuna mebni maslahat-ı hayriyye-i mezkûrenin suret-i nizamı bu defa etrafiyle bil-mütalea Bâb-ı Âli civarında bir mahall-i vasi tedarükiyle derûnuna edây-i salât-ı mefrûza için mescit şeklinde bir mahal ve arabî ve farisî ve ileruda Fransa lisanı talimi zımında yüz kadar şakirde kifayet edecek altı adet derslane ve kitaphane ve debboy ve bervech-i tahmin yüz nefer şakirdanın beytütetlerine kâfi koğuş şeklinde bir mahal ve zikri âti arabî ve farisî hocalarına ve Fransa lisanı muallimine ve müdür efendiye ikamet ve istirahat için odalar ve sülûs ve divanî ve rık'a ve siyakat hocalarına yazı talimi zımında münasip mahaller ve şakirdan için teñeffüs olunmağa ve kahve içmeğe kâfi oda ve matbah inşa ve tanzim ve işbu derslane derununda hocalar için döşemeli yüksek birer mahal ve mukabelelerine şakirdan için birbirinden yarımşar veyahut birer zirâ irtifaında üç kat mukavves-üş şekil neşimenler ve her neşimenin önüne derunu çekmeceli rahleler tedarük ve tetmim olunup alınacak şâkirtler bulundukları hal ü istidatlarına göre sınıf-ı evvel ve sani ve salis itibariyle ik'at olunmak ve mekteb-i mezkûra mahiye dört bin kuruş maaş ve rütbe-i sâlise ricalinden rütbesine masus nişân-ı zişân ile mücerrep ve müstakim-ül etvar bir müdür ve ikişer bin kuruş maaş ile ulemadan afif ve mütedeyyin ikişer nefer arabî ve farisî ve bir nefer münasip sülûs hocası ve Bâb-ı Âli aklâmından âlâ divanî ve rık'a yazmağa ve oldukça fenn-i inşaya ve Bâb-ı Defteriden siyakat ve kara cümle ve enva-ı darb ü taksim ve sair bu misillü şeylere muktedir bir efendi tayin kılınarak arabî hocaları *emsileden* bed' ile nihayet kâfiye'ye ve farisî hocaları dahi *Vehbi Tuhfe'sinden Gülistan'a* kadar cuma günlerinden başka külle yeumin ikişer ders verip zikrolunan şâkirtler derslerini öğrendik-

ten sonra boş durmıyarak *divanî* ve *rık'a* ve aralıkta dahi *siyakat* karamak ve rakam talim etmek misillü tahsil-i ilm ü fûnûn ile meşgul olmaları ve mekteb-i mezkûr şâkirdanının aleddevam harekât ve sekenâtına ve mektebin adâb ve şerait-i nizamiyyesine vuku bulacak masraflarının hüsn-i idaresiyle telef ve sereften vikayesi hususlarına kemâl-i itina ve dikkatle nezaret müdir-i mumaileyhin mütehattim-i uhde-i memuriyeti olması ve müdir-i mumaileyhe muavenet ve geceleri şâkirdan koğuşunda beytütet eylemek üzere beşer yüz kuruş maaşla gayet ehl-i ırz adamlar ve beş yüz kuruş maaş ile bir nefer kahveci ve ikiyüz elli kuruş maaş ile bir nefer kapıcı ve mekteb-i mezkûr silip süpürmek ve hoca ve şâkirtlerin sokaktan alacakları bazı şeyleri getirmek için yüzer kuruş maaş ile yedi sekiz nefer hizmetçi ve yüz elli kuruş maaş ile bir aşçı başı ve yüz kuruş maaş ile bir kalfa ve altmışar kuruş maaş ile iki çırak olarak dört nefer aşçı tayin kılınmak ve ulûmu fûnûna dair mekteb-i mezkûra lüzumu olan kütüp ve tevarih-i müteaddide hocalarının ifade ve tensip eyledikleri veçhile mübayaa ve hocalara teslim ve müfredatını mübeyyin anların mühür ve imzalarıyla bir kıt'a defteri terkîm olunarak *Divan-ı Hümayun kalemî'ne* ve *maliyye muhasebesi'ne* kaydiyle kütüpanede takım takım dolaplara vaz'olunarak herbirinin miftahları hocaları yedinde olarak kütüb-i mezkûrenin teleften vikayesi zımında senede bir defa kaydına tatbikan yoklanıp noksanı zuhur eder ise hocaların adem-i dikkatlerine hamlile tazmin ettirilmek ve elhaletü hâzihi *Bâb-ı Âli* ve *Bâb-ı Defteri* aklâmında mevcut olan şâkirdan ile rical ve hademe-i saltanat-ı seniyyeden hahişger olanların evlâtları liecl-iterbiye mekteb-i mezkûra ithal olunup orada tahsil-i maarif ve fûnûna say-ü kûşîş ederek ilerude muktezay-ı tecellileri üzere *Bâb-ı Âli* veyahut *Bâb-ı Defteri* aklâmından hangisinde istihdama kesb-i liyakat ederler ise hocalarının imtihan ve intihabından sonra *Bâb-ı Âli* aklâmına memur kılınacak ise memur olacağı kalemin zâbitânı ve bizzat mesned-i hariciye nazırı bulunan müşir-i mükerrrem Paşa Hazretlerinin huzurunda bâd-el-imtihan ol kaleme memur ve *Bâb-ı Defteri* aklâmında dahi usûl-i mezkûre maliye nazırı müşiri Paşa Hazretlerinin huzurunda imtihanı icra olunmak ve mekteb-i mezkûr makam-ı vâlây-ı nezaret-i hariciyye ve maliyye idarelerinde[1] bulunacağına mebni bundan böyle mekteb-i mezkûrda şâkirt olmaklığa hâhişker olanlar nezareteyn-i mezkûreteyn taraflarına arzıhal takdimiyle aslı ve nesli ve hal ü haysiyeti anlaşıldıktan sonra verilecek *rûus-ı hümayûn* ile mekteb-i mezkûra ithal olunmak ve aklâm-ı mezkûreden mektebe gidecek şâkirdanın kalemlerinden muhassas olan

[1] ادا لر ت د

maaşlarına hâlel gelmiyerek tamamen tediye kılınmak ve *Bâb-ı Ali* ve *Bâb-ı Defterî* aklâmında şimdiki halde mevcut olan ketebe ve şâkirdân lâzumundan zait olarak üç beş sene hariçten adam alınmadığı halde umurlarına sekte gelmiyecek derecelerde idaresi mümkünattan ve mekteb-i mezkûr şâkirdânı boş durmıyarak tahsil-i ilm ü hünere sây u gayret edeceklerinden sâye-i ihsanvaye-i hazret-i- gitisitanîde sinîn-i- merkume zarfında okumuş ve yazmış ve ilm-i inşa ve fûnûn-ı saireyi oldukça ele getirmiş hayli adam yetişeceği vazıhattan olmakla badezin aklâm-ı merkumeye hariçten hiç ferdin çiraklığı tecviz olunmıyarak lüzumu olan ketebe mekteb-i mezkûrda bulunan şâkirdânın erbab-ı istidadından berveçh-i- muharrer bilimtihan alınmak ve saye-i mekârimvaye-i- hazret-i cihansitanîde mahall-i feyz ü dâniş ve perveriş olmak üzere tesisyâfte-i hüsn-i nizam olacak mekteb-i mezkûrda tahsil-i maarif ve kemâl ve kesb-i ulûm ve efdâl etmek için aklâmdan ve rical ve kibar-ı zadegândan ve eshab-ı- iktidardan olanların evlâtlarından memur buyurulacak bendegân-ı- saltanat-ı- seniye gündüzlerde müdavemet ve akşamlarda hanelerine avdet edecekleri ve bunlar zıll-i zalil-i adim-ül- adil-i hazret-i gitisitanîde her türlü ihtiyaçtan vareste olarak kendilerine bir şey tahsis etmiyeceği derkâr ise de erbab-ı- iktidardan olmıyanların acz ü zaruretleriyle beraber meselâ haneleri dahi uzak yerde olmasıyla sabahleyin gelip akşamleyin gitmekte derkâr olan usret ve suûbet cihetiyle bu inayet-i celileden bizzarur mahrum kalacakları ve halbuki elhaletü hâzihi hademe-i saltanat-ı seniyyeden bulunanların ekserisi bu kısımdan oldukları zâhir ve o misillu aceze gürûhu dahi açıkta bırakılmıyarak anlar dahi saye-i ihsanvaye-i şâhânede zabıta-i mukarrereye konulmak lâzimedden idüğü bedihî ve bâhir olduğuna binaen o makulelerden dahi istekli olanların mekteb-i mezkûra alınması tecviz olunarak fakat bunlar harice çıkarılmayıp beytûtetleri için inşa olunacak mahalde daima karar ve ârâm edip içlerinden biri kendi hânesine veyahut mahall-i âhare gitmek istediği halde mevani-i kaviyye ve a'zâr-ı sahihaden bir güne özür ve manii meydanda olmadıkça ruhsat verilmemek ve kendilerinden muğayir-ı tavr-ı edeb hareket vukua gelmemesine ve her hal ü mişvarlarına ihale-i çeşm-i dikkat eylemek için beher gece nöbet ile hocalarından biri ve eshab-ı salâh ü diyanet ve erbab-ı sıtku istikametten berveçh-i balâ memur kılınacak adamların berveçh-i münavebe dört neferi bunlar ile beraber mahall-i mezkûrda beytûtet ettirmek ve mekteb-i mezkûrda beytûtet edecek şâkirdân yüz neferden ziyade olmayıp istihkak ve kabiliyeti hissolumıyanlar kabul olunmamak ve on sekiz yaşını tecavüz eylemiş olanların mekteb-i mezkûra alınması kat'a tecviz kılınmamak ve işbu mektebin tesis ve

tanziminden murad-ı âli saye-i müceddidiyetvaye-i mülûkânede fûnûn-ı inşada maharetli ketebe yetiştirilerek her biri *alâkaderi istidadihim* bi-mennihi tealâ ilerde hıdemât-ı saltanat-ı seniyede istihdam olunmak niyyet-i hayriyyesinden ibâret ve bu dahi müdür ve hocaların cümlesi sayf ü şitâda cuma günlerinden başka *külle yeumin* alessabah yani tulû-ı şems-ten bir saat mürûrunda mekteb-i mezkûra gelip akşam üzeri saat on buçuktan evvel avdet etmiyerek derslerine müdavemet ve şâkirdânın talimlerine sarf-ı makdiret ve şâkirdân *sarf u nahv'e* ve *kavâid* ve lûgat-ı farisiyyeye oldukça tahsil-i malûmat ile kendilerinde cüz'ice bir meleke hâsıl olduğu halde iki üç günde bir kere derslerinden sonra birer saat miktarı tevarihden bir münasibini nöbet ile her birine kıraat ve âherlerine istimâ ettirip esnay-i kıraatte lûgat ve ıstılâhâtta bazı şeyler sualiyle içlerinden cevaba muktedir olanlarını taltif ve say ü gayrette kusûr ile cevaba muktedir olamayanlarını icabına göre tazir ve tahvif ile tezayüd-i şevk ve gayretlerine dikkat ve *sülûs* ve *rik'a* ve *siyakat* hocaları dahi *külle yeumin* yazılarına nezaret ve *Bâb-ı Âli'den* tayin olunacak efendi içlerinden mustait bulunanlarına tavsiye ve hulûsa dair mekâtîp [1] ve bazı ufak tefek tezkire müsveddeleri kaleme aldırıp mahv ü ispat ile fenn-i inşada bir nevi tahsil-i meleke eylemelerine ve *Bâb-ı Defterî'den* tayin olunan efendi dahi bir taraftan *siyakat* tahriri ve rakam talimi misillu şeylerle iştigal ederek filcümle kulaklarını doldurmağa müsaberet velhasıl bunların ilerde lâyıkiyle kâtip olacak derecede istihsal-i liyakat ve istidat eylemelerine cümlesi tarafından kemaliyle itina ve dikkat olunmak ve şâkirdândan müstait olup *mantık* ve *maâni* ve *farisî'de Hafız* ve *Şevket* divanları kıraatine hahişger olanları olursa hocalar taraflarından talimi caiz olup fakat bir kaç fenden ibaret Mizan-ül-Edeb nam kitabın ketebeye şiddet-i lüzumu derkâr olduğundan *kâfiye'den* sonra kitab-ı mezkûrun aleddevam kıraatine arabî hocaları tarafından mûnderiç olan fûnûnun mebahisi münasibe [2] göre izah ve talime himmet olunarak ve mekteb-i mezkûra evkat-ı muayyenesinde salât-ı mefruzayi camaatle eda ettirmek hususu hocaların fariza-i zimmetlerinden madût olmak ve mekteb-i mezkûr şâkirdânının içlerinden bir kaç sene miktarı okuyup ta hasbelkader gabavet-i zihni cihetiyle aklâmdan birine çırağ olunacak derecede kesb-i istidat edemiyenler kalemlerden hariç kitabette kabiliyetlerine göre istihdam olunmak ve oralarda dahi istihdama elvermedikleri halde âher bir san'at ve maslahata girmek ve anınla iktisab-ı maaş eylemek üzere o misilluler ihraç olunmak ve ulûm-ı riyaziye ve fenn-i hendese ve coğrafyaya dair arabî ve Fransa lisanından mütercem türkî

[1] aslında مكاتب

[2] Ashında da böyledir.

kitaplar var ise de bunlar pek atik olup elhâletü hâzihi fûnûn-ı mezkûre Avrupada ilerlemiş olduğundan talimine medar ve oldukça Fransa lisanını öğrenip filcümle tercümeyle sahib-i iktidar olmak için mekteb-i mezkûr şakirdânının Fransa lisanı talim eylemeleri lâzimedenden ise de lisan-ı mezkûrun ekser kavâidi arabî kaidesine mutabık olduğundan henüz usûl-ı sarf ü nahiv görmeksizin talimi düşvar ve muallimlerinin şimdiden tayini beyhûde maaş vermekten gayrı bir nesneyi müfit olmayacağı aşkâr olduğuna binaen şimdilik andan sarf-ı nazarla bimennihi teâlâ mekteb-i mezkûr şakirdânına sarf ü nahve oldukça bir istidat hâsıl olduğu halde intihap ve tayin kılınmak ve tayin olunacak muallimler dahi masal [1] kitaplarıyla taziy-i evkat, etmiyerek ibtidâ-yi emirde hurûf-ı hecayî talim eyledikten sonra Fransızca sarf ve nahiv makamında olan *grammer* nam kitabı okutup ta badehu hendese veyahut ufak coğrafya ve tarih ve politikaya dair kitaplarla iştigal eylemek ve müdir-i mumaileyh *külle yeumin* alessabah mekteb-i mezkûr kapısına tarafından birini tayin ile şakirdandan sabahleyin geç gelmiş olanları taharri ederek ve kendisi dahi beher ahşam yoklama eyliyerek içlerinden geç gelmiş bulunanları kendilerinden ve hiç gelmemiş olanları haneleri tarafından sual ve taharri ile gelmemesi bir özr-i sahih-i şerîye mebni ise *febiha*, değil ise nesayih-i lâzime ile tenbih ve tekit ve arası biraz geçerek yine ol bilâ özür bir gün terkeylediği veyahut vakıtsız geldiği surette enf ile tehdit ve mütenebbih olmaz ise akranı beyninde kemâliyle mahcub olacak ve sairleri dahi ibret alacak surette tedip ile nihayet kendi havasına tebaiyetle ısrar eylediği takdirde ilelebet şafâat ve iltimas ile mektebe alınmamak üzere hocalarıyla biliştirâk *Bâb-ı Âliye* takrir ederek ismini cerideden hakkile zadegândan bulunanlar istedikleri mahalle ve bîkes olanlar Asâkir-i mansûre-i şâhâneye ithal olunmak üzere *Bâb-ı hazret-i seraskerî* ye irsal kılınmak ve işbu şakirdanın işleri yalnız tahsil-i hüner ü marifet ile ileride kalemlere alınarak sâye-i şâhânede nail olacakları enva-ı ihsan ve inayate kesb-i istihâl ve liyakat etmekten ibaret olacağından nazar-i âmâlini ve â'mâllerini yalnız oraya hasrile biran evvel ileriye vüsule çabalamalarına bâis ve tezayüd-i şevk ü hâhiş olmak gareziyle beher sene gurre-i muharremde vüzeray-ı ızam ve vükelây-ı kiram ve ülemay-i fiham ve *ahkâm-ül-adliyye* ve *dâr-ı şûray-i bâb-ı âliye* memur zevât-ı kiram hazır oldukları halde bilimtihan-ı umumî [2] tertibiyle herbiri okudukları derslerinden ve hüsn-ü-hat ve ilm-i inşa ve fûnûn-ı saireden imtihan olunarak içlerinden a'lel'âlâ olan şakirde nişan-ı iftihar misillü nişan-ı istidat namiyle küçük ve altından masnû bir nişan ile beş yüz ve ikinci derecede bulunan

[1] Aslında noktasız olarak مل

[2] Aslında da böyledir.

şâgirde daha dünca nişan ile dörtyüz ve anın madunu [1] yani üçüncü derecede olan şâgirde dahi andan aşağı bir nişan ile üç yüz kuruş ve bunlardan maada sınıf-ı evvele yüzelli ve saniye yüz ve salise elli kuruş atiye-i seniyye ihasan buyrulmak ve işbu imtihan usulünde icray-ı kemal-i hakkaniyet hocaları misillu cümle bendegân-ı saltanat-ı seniyyenin farize-i zimmetleri olmak ile meselâ şu şagirt kibarzade veyahut filan mahalle mütealliktir veya hakkında şefaât olunmuştur denilerek tasahhup ve himaye kaydına düşülürse cümlesine yes ü füturu mucip olacağından bu babda kat'a rica ve şefaât ve hatır ve gönüle riayet bir veçhile tecviz olunmayıp hocalarından vesair memurinden cesaret eden olursa derece-i isaetine göre mes'ul ve muatеп olmak ve Fransız lisanı imtihanı dahi fakat mekteb-i mezkûra memur hoca efendiler hazır oldukları halde muallimler marifetiyle icra ettirilmek ve müdir-i mumaileyh eğerçi mekteb-i mezkûra zabıt addolunacak ise de mevadd-ı muktaziyede sâir hocalar ile müzakere ve istişareye riayet ve merasim-i ittihat ve muaşerete dikkat eylemek ve mekteb-i mezkûra memur buyrulacak hocalar ülema tarikında bulundukları halde yine tarikına hâlel gelmemek üzere fakat hocalık memuriyetinde oldukça sair hademe-i saltanat-ı seniyyeden madut olacakları derkâr olmakla kendilerine bais-i fahr ü mübahat olmak üzere gerden-i iftiharları saray-ı humayun hocaları misillu nişan-ı mâali ünvan-ı hazret-i cihandâri ile tezyin buyrulmak ve mekteb-i mezkûrda beytutet edecek şâgirdanın beherine sâye-i ihsanvâye-i hazret-i hilâfetpenahide mekteb-i harbiye usulüne tatbikan sayfiye olarak bir adet çuka setri ve nimten ve muzika-i humayuna verildiği misillu âlâsından üç adet don elifi ve bir fes ile gecelik terpuş ve iki gömlek ve iki don ve iki uçkur ve bir askı ve bir aptest havlusu ve bir el yemenisi ve bir boyunbağı ve üç çift pamuk çorap ve iki çift meşin terlik ve iki çift kaloş ve şitaiye için âlâ çukadan bir setri ve bir nimten ve iki elifi ve bir fes ve terpuş ve iki gömlek ve iki don ve iki uçkur ve bir askı ve keزالik aptest havlusu ve iki el yemenisi ve bir boyunbağı iki çift lapçın mesti ve üç çift yün çorap ve bir çift çizme ve bir yağmurluk ve fakat mekteb-i mezkûra duhullerinde bir defa verilip istimale salâhiyeti kalmadığı veyahut telef olduğu takdirde sahibine tazmin ettirilmek üzere şakirdanın beherine birer adet kalemtırış ve bir adet çakı ve bir makta' ve bir cüzdan ve bir kubur devat ve bir mikras ve bir elbise fırçası ve bir ayakkabı fırçası ve şâgirdanın talim ve teallümleri için müdür tarafından vurut edecek ilmühaber mucibince mah-bemah kıyafet edecek kalem ve kâğıt ve mürekkep ve ileride icabı takdirinde firenk mürekkebi ve mekteb-i mezkûrda beytutet edeceklerin beherine üç yüz dirhem nan-ı aziz ve yüz dirhem

[1] Ashında معدودی

lâhım ve seksen dirhem eriz ve yedi dirhem nohut ve oniki dirhem revgan-ı sade ve dört buçuk dirhem tuz ve yirmi beş dirhem soğan ve iki yüz dirhem sebze ve ramazan-ı şerifte beher nefer için onar dirhem reçel ve şerbetlik şeker ve otuz dirhem asel ve on dirhem rezzakı üzümü ve on dirhem zeytin ve on dirhem revgan-ı zeyt ve on dirhem sirke ve matbah ve hamam ve suya ve mangallarda ihrak olunacak kömür ve hatap ile koğuşlarda ve odalarda ve dersanelerde ikad olunacak kanâdil ve fenerlere iktiza eden revgan-ı zeyt ve mum ve cameşuylarıyla el yemenileri tathiri için lüzumu olan sabun mekteb-i Harbiye usulüne ve şâgirdânın mahiye ve maaşları dahi *asâkir-i mansure* neferat mahiyelerine tatbikan ita kılınmak ve mevadd-ı meşruh Divan-ı humayun ve maliye muhasebesi kalemlerine kaydiyle bir sureti müdir-i mumaileyhe ita ve mahiye ve tayinat-ı lâzime ve kahve ve kömür misillu şeylerin ifası için maliye muhasebesinden iktiza eden mahallere ilmühaberleri verilerek suret-i icrasına itina olunmak üzere on dört bendi şamil kaleme alınmış olan lâyiha muktezay-ı irade-i seniyye-i hazret-i mülûkâne üzere *meclis-i vâlâ-yı ahkâm-ı adliye*'ye ledelhavale mevadd-ı meşruhânın cümlesi yolunda olup fakat lâyiha-i mezkûrenin bir bendinde şâgirdândan müsteit olup *mantık* ve *maani* ve *farisî*'de *Hafız* ve *Şevket divanları* kiraatına hahişger olanları olur ise hocalar taraflarından talimi caiz olması ve bir kaç fenden ibaret olan salif-üz-zikir *mizan-ül-edep* nam kitabın ketebeye şiddet-i lüzumu derkâr idüğünden *kâfiye*'den sonra kitab-ı mezkûrun alelumum kiraat ettirilmesi münderiç ise de kitab-ı mezkûrun muakkad-ül-ibare olduğundan tamim olunmıyarak istekli olanların kiraat eylemeleri ve *ilm-i nahiv* okunduktan sonra dahi bimennihi tealâ vaktiyle inşa ve bilhusus mükâleme maslahatlarında sermayeleri olmak üzere o makulelere umumen *ilm-i mantıktan* yalnız *Risale-i Esiriye* ve badehu *ilm-i maaniden* yalnız *Telhis* veyahut *Mülahhas-üt-telhis* gibi birer metin okutturulması ve aralıkta dahi *akâyid*'e dâir bazı resâil talim ettirilmesi ve diğer bendde muharrer olan ileride Fransa lisanı imtihanı yalnız memur hocaların huzuruna hasrolunmayıp sair mekâtib-i âliye - i şâhânedan lisan aşına [1] hocalar olmak ve bazı aklâmda sefaret maiyetiyle gidip gelmiş haylıca ketebe bulunmak hasebiyle imtihan-ı mezkûrda bunlar dahi mevcut olması ve *mekâtib-i selâtinden* mekkâtib-i âliyye alınacak çocuklardan on sekiz yaşını tecavüz etmemiş olarak kitabete heveskâr olanların emsallerine bâis-i şevk u gayret olmak için arzıhalleri nazırları faziletlu efendi hazretleri tarafından batakrir takdim ve derece-i istidat ve kabiliyetleri inha ve terkim oldukda kabulü caiz olması ve bu makuleler oldukça kesb-i haysiyet etmiş olacaklarından geldikleri mektepte okudukları ders nerelerde

[1] Aslında انشا

ise yine oradan bed'ettirilmesi ve bir de rical ve kibarzâdeler ile bazı eshab-ı iktidardan bulunanların evlâtlarından memur olacaklar ahşamları hanelerine, azîmet ve bazı acz-ı hal eshabından olanlar hasbennizam mektepte beytûtet edecek iseler de *hafazahümullahu tealâ* o misillû mektepte beytûtet edeceklerle bazı soğuk almak misillu arıza vukuu takdirinde tahsil-i bür' edinceye kadar hanelerine azimete ruhsat verilip verilmeyeceğine ve bâd-el-memuriyye peder ve müteallikatı vefat edip te hiç kimesnesi kalmamış makulelerden keyifsiz vukuunda ne veçhile baktırılmak lâzım geleceğine dair lâyiha-i mezkûrede bir şey gösterilmemiş olduğundan bu maddenin dahi iktızası bilmüzakere nizamat-ı meşruhaya zeylolunması ve mekteb-i mezburaya memur olacak arabî ve farisî ve yazı hocalariyle lisan-ı ec nebi hocasına ve müdür ve hademe-i sâire ve şâgirdâna tahsis buyurulacak maaş ve mahiye ve masarif-i sâireye medar olmak üzere şeyhülislâm-ı esbak müteveffa Kadı zade Tahir Efendinin berveçh-i arpalık uhdesinde iken münhal Dimetoka ve Lefkoşa kazalarından Dimetoka kazasının şehriye ikişer bin beşer yüz kuruş mahiyesi ve altı mahda bir defa alına gelen on bin kuruş harc-ı bâbı ile Lefkoşa kazasının şehriye ikişer bin kuruş mahiye ve kezalet altı mahda bir defa mürettep olan on üçer bin beşer yüz kuruş harc-ı bâbının bir seneliği cem'an bir yük üç bin kuruş ve Çelebi Mustafa Paşa zade müteveffa Bekir Bey'in uhdesinden münhal olarak elli beş (1839) senesi Receb-i şerifi gayetine kadar hasılâtı mumailayhin kesret-i düyununa mebni iyâl ü evlâdına terk ve ihsan olunmuş olan Piravişte kazası arpalığının şehriye sekizer yüz kuruş mahiyesiyle altı mahda bir defa mürettep olan sekizer yüz kuruş harc-ı bâbının bir seneliği on bir bin iki yüz kuruşa resîde olmak hasebiyle meblâğ-ı mezbur tayin olunacak arabî ve farisî hocalariyle ileride mekteb-i mezkûrda bulunacak kitapları muhafazaya ve şâgirdâna müzakereye muktedir olmak üzere intihap ve memur kılınacak bir nefer hafız-ı kütübün maaşlarına tahsis birle işbu kazalar harc-ı bâbları mahiyeleri beher mah marifet-i hazret-i fetvapenahî ile mahallerinden istihsal olunup hâce-i mumailayhin mahiyeleri dahi hasb-en-nezare makam-ı umur-ı hariciyeden balâsında mumailayhin esamisi gösterilerek bir kıt'a tahvil irsaliyle canib-i cenab-ı fetvapenahîden getirilerek kendilerine teslim ve ita ve müdür ve memur-ın-i sâire ve şâgirdân ile lisan hocasının maaş ve mahiyelerinin ve masarif-i sâirenin *Mansûre hazine-i celilesi'*nden rü'yet ve ifa olunması hususları meclis-i valâ-yı mezkûrda bilmüzakere tensip ve istizan olunmuş ve hususat-ı mezkûrenin arz ve istizan olunduğu veçhile tanzim ve icra-siyle zikrolunan maaş ve mahiyelerin mekteb-i mezkûr ebniyesinin hita-miyle derslere bed' ve mubaşeret olunduğu tarihten itibaren ita ve tesviye ve mekteb-i mezkûra *Mekteb-i Maarif-i Adliyye* tesmiye olunması hususu-

na iradei-i ilham âde-i hazret-i şahane müteallik buyrularak olbapta Hatt-ı humayun-ı şevket makrun-ı cenab-ı cihanbanî şeref efzay-i sahife i sudur olmuş olup ancak lâyiha-i mezkûrede ikişer nefer arabî ve farisî hocaları muharrer ise de mekteb-i mezkûra ol miktar hoca kifayet etmiyeceğinden diğer bir nefer farisî hocasıyle bir nefer mülâzim arabî hocası dahi ilâve olunması muahharan sünuh eden irade-i seniye-i mülûkâne muktaza-yı münifinden olduğundan ve bunların maaşlarının dahi meblâğ-ı mezburdan tesviyesi lâzımgeldiğine binaen zikrolunan iki nefer arabî ve üç nefer farisî hocalarının beherinin maaşları mahiye bin beşer yüz ve mülâzim hoca ile hafız-ı kütübün beşer yüz kuruş olmak üzere tesviye ve icrası hususu bittensip olveçhile *Divan-ı humayun kalemî*'ne kaydiyle *Bab-ı Hazret-i Fetvâpenahi*'ye ilmühaberi verilmiş olmakla keyfiyet malûm olarak *Maliye Muhasebesi*'ne dahi kaydiyle iktızası icra olunmak üzere *Mansure Hazine-i celilesi*'ne dahi işbu ilmühaber ita kılındı.

27 zilkade 1254 (11 şubat 1839)